

İLK ÇİN YILLIKLARINDA GEÇEN DOĞU TÜRKİSTAN TARİHİNE DÂİR BAZI HUSUSÎ TERİMLER I

Kürşat Yıldırım¹

¹ İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
İleti: kursatildirimtr@yahoo.com

Özet

Çin yıllıkları erken Doğu Türkistan tarihine dâir ana kaynakların başında gelir. Eski Çince olan bu kaynakların okunması zordur. Üstelik kaynakları anlayabilmek için terminolojik malûmata sâhip olmak gerekir. Makalemiz bu terminolojinin teşkilini sağmak üzere bir teşebbüstür. Terminolojinin dilbilim dışında tarih, coğrafya ve kültürle ilgisi vardır. Bu bakımdan yıllıklarda geçen bazı hususî terimleri inceleyeceğiz. Bu meyanda ilk olarak eski Çinlilerin Doğu Türkistan sahasıyla ilgili metinlerde kullandıkları Hsi-yü, T'un-t'ien, Wu-chi Hsiao-wei, He-hsi, Tu-hu, I-he Tu-wei, Shih-che Hsiao-wei, Shih ve Chu gibi terimler ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çin Yıllıkları, Doğu Türkistan, Terim, Coğrafya, Tarih

Some Special Terms About History of Eastern Turkistan Recorded in First Chinese Annals I

Abstract

Chinese annals are on the top of the main sources of the early history of Eastern Turkistan. These sources are ancient Chinese and are difficult to read. Moreover, in order to understand the sources terminological knowledge need to be. Our article is an attempt for construction of that terminology. Terminology has connections with history, geography and culture apart from linguistic. In this regard, we will examine some special terminologies recorded in annals. In this context first we will begin to discuss some terms of ancient Chinese documents such as Hsi-yü, T'un-t'ien, Wu-chi Hsiao-wei, He-hsi, Tu-hu, I-he Tu-wei, Shih-che Hsiao-wei, Shih and Chu.

Key Words: Chinese Annals, Eastern Turkistan, Term, Geography, History

Giriş

Doğu Türkistan en eski devirlerden bugünlere kadar dünyanın en önemli ticaret, ilim ve kültür merkezlerinden biri olmuştur. Sâhip olduğu coğrafi ve stratejik değeriyle doğudaki Kore, Mançurya, Çin, Hindistan ile batıdaki İran, Yunan ve Roma arasında hem bir köprü vazifesi görmüş hem de tüm bu kültürlerle içli dışlı olma fırsatına kavuşmuştur. Batıdaki medeniyetler Doğu Türkistan ile doğrudan ticarî bağlar kurmuş ve Çinlilere sattıkları malları Doğu Türkistan'daki devletler aracılığıyla Çin topraklarına ulaştırabilmişler; yine Çinliler de mallarını Doğu Türkistan'daki devletler sayesinde batıdaki müşterilerine satabilmişlerdir.

Doğu ve Batı arasında aracılık vazifesi gören Doğu Türkistan'ın kendisi de başlı başına büyük bir değerdir. Doğu Türkistan gerek yeraltı ve yerüstü zenginlikleri gerekse medenî şehirleri ile oldukça ileri bir kültürün ve medeniyetin temsilciliğini yapıyorlardı. Arkeolojik çalışmalar dünyanın en eski yerleşik kültürlerinden birinin Doğu Türkistan'da bulunduğunu tespit etmiştir. Tarih boyunca çok sayıda kavim çeşitli vesilelerle Doğu Türkistan coğrafyası ile temasa geçmiştir.

Tarih boyunca birçok devlet Doğu Türkistan'a hâkim olmak istemiştir. Bu devletlerden birisi de Çin İmparatorluğu'dur. Çinliler bölgeyi milâda takaddüm eden yıllarda istila ettikten sonra yıllıklarında bölge için ayrı ciltler ayırmışlardır. Bu ciltlerde bölgeye, bölgedeki Çin siyasetine has hususî terimler vardır. Bu terimlerden bazılarını mukayeseli bir şekilde tetkik etmeye çalışacağız:

1) **Hsi-yü 西域 veya “Batı Toprakları”**: Çinlilerin Doğu Türkistan için kullandıkları Hsi-yü yani “Batı Toprakları” adını Han sülalesi devrinde (M.Ö. 206-M.S. 220) daha çok Tanrı dağlarının güneyinden kıvrılan yol üzerindeki Yü-men yani “Yeşim taşı kapısı”nın batısındaki topraklar için kullandığı görülmektedir. Esas itibarı ile Doğu Türkistan toprakları söz konusu olsa da yeri geldiğinde daha güneydeki ve batıdaki topraklardan, devletlerden ve halklardan da bahsedilmiştir. Bu surette Çin kaynaklarının “Doğu Türkistan” hakkında bilgi verirken aslında İpek Yolu üzerindeki yerleri anlattığı anlaşılmaktadır.

En erken Çinli kaynaklar bu yolların aslında Hunların ataları sayılabilecek kavimlerin hâkimiyeti

altında olduğunu belirten ifadeler kullanmışlardır. Mesela **T'ai P'ing Yü Lan**'da şöyle denmektedir: “I kitabı derki (Batı Toprakları, Hsi-yü), Kao-tsung (M.Ö. 1259-1200) devrindeki Kuei-fang 鬼方'dır” (T'ai P'ing Yü Lan: 3511a). Buradaki Kuei-fang ise Hunların ataları olarak tasnif edilmektedir (Han Shu, 1997: 3743).

Çinliler eskiden bu toprakları hiç görmemişlerdi ve buraların Hunların atalarına âit olduğunu düşünüyorlardı. Çinlilerin ilk defa olmak üzere batıdaki toprakları tanımasını sağlayan ve önceleri elçi, seyyah, casus ve daha sonraları general olan Chang Ch'ien'in (ölümü M.Ö. 114) gezip dolaştığı topraklar için yazdığı seyahatnamesi Shih Chi (yazım tarihi M.Ö. 109-91)'nin 123. bölümünde yer almaktadır¹; ancak bu raporun hiçbir yerinde Hsi-yü yani “Batı Toprakları” ifadesi geçmemektedir. Öte yandan Shih Chi'nin yazarı Szu-ma Ch'ien bu adı sadece üç yerde zikretmektedir: Bölüm 60, s. 2109, satır 4'de, Hsi-yü etnik bir tâbir gibi görülmektedir. Huo Chü-ping'in (M.Ö. 140-117) biyografisinde Hsi-yü, Yüeh-chih ve Hsiung-nu (Hun)'lar ile yan yana etnik bir tasnife tâbi tutulmaktadır. Hsi-yü'nün Shih Chi'de görüldüğü bir diğer yer Bölüm 111, s. 2933, satır 8'dir. Burada gene Huo Chü-ping'in Hunların Batı Beyi Hun-hsieh'e yaptığı seferden bahsetmektedir. Burada Hsi-yü tâbiri ile Hun devlet düzeninde bugünkü Doğu Türkistan topraklarını idare eden bir bey bulunduğu ve bu toprakların Hun idarî sistemine dâhil olduğu görülmektedir. Szu-ma Ch'ien'in buradaki Hsi-yü kaydını Hun devlet sistemindeki bir tâbirden ödünç aldığı anlaşılmaktadır. Hsi-yü tâbirinin Shih Chi'de görüldüğü son yer Bölüm 117, s. 3044, satır 5'tir. Buna göre Hsi-yü, K'ang-chü (Sogdiana) ile beraber coğrafi-etnik bir ad olarak ya da bir devlet adı gibi kullanılmıştır.

Çin kaynaklarındaki “Hsi-yü” bölümleri M.S. 111'de tamamlanan Han Shu'dan itibaren görülmektedir. Ayşe Onat'ın haklı olarak belirttiği gibi sonraki dönem Çin kaynaklarındaki “Hsi-yü” bölümleri Han Shu ve Hou Han Shu gibi yıllıklarda izlenen sistem esas alınarak oluşturulmuştur².

Dolayısıyla Çinlilerin “Hsi-yü” yani “Batı Toprakları” tâbirini Hsiung-nu (Hun)'lardan ödünç aldıkları ve bu yönüyle “Batı Toprakları” tanımlamasının Hsiung-nu (Hun) idarî taksimatına has bir kavram olduğu anlaşılmaktadır.

¹ Shih Chi, 1997: 3157-3197.

² Hsi-yü tâbirine dâir genel bir değerlendirme için bkz. Özerdim, 1953: 209-217 ve Onat, 1990: 915.

2) **“Tun-t’ien 屯田” veya “Tımar Sistemi”:**
“İmparator Yüan devrinde (M.Ö. 48-33), Ön Ch’e-shih (Turfan) Beyi’nin sarayında tımar işletilmesi için Wu ve Chi Komutanlıkları kuruldu” (Hou Han Shu, 1997: 2909; T’ung Tien, 2003: 5193).

Tun-t’ien 屯田 teriminin kelimesi kelimesine tercümesi “askerî kışla ve tarım”dır. Çin dışındaki bölgelerde konuşlanan Çin memur ve askerlerinin kurduğu bir tür toprak işletme sistemidir. Rafe de Crespigny’nin bu sistemin tafsilatını anlatan bir çalışması vardır (De Crespigny, 1984). Tam bir benzerlik olmasa da âlimler tarafından İngilizceye “state farms”, “devlet çiftlikleri” ya da “agricultural colonies”, “tarım colonileri” (De Crespigny, 1984), Fransızcaya “colonie agricole” (Chavannes, 1907: 154), Almancaya “militärkolonie”, “askeri koloni” (Liu Mau-tsai, 1969: 42) ve Rusçaya “казенного землевладения” yani “devlet tarımı” (Biçurin, 1998, II: 222) olarak tercüme edilen bu terimin Türkçe “tımar” olabileceği düşüncesindeyiz. De Groot da bu yapının başında duran kişiyi “Lehnfürst” yani “tımar beyi” şeklinde tercüme etmiştir (De Groot, 1921: 5, 10). Yine Bahaeddin Ögel İslâmiyet öncesi Türklerde tımar sisteminin genel bir tasvirini yapmıştır (Ögel, 1952: 242-250).

Çinlilerin işgal ettikleri Doğu Türkistan topraklarında kurdukları tımar sistemi şöyle işliyordu: İçinde gözetleme kulesi olan sınırdaki kışlalar sivil ve askerî tarım kolonileri ile destekleniyordu. Bu istihkâm hatlarının ardında Çin İmparatorluğu, Doğu Türkistan ile olan iletişimini sağlıyor, iskân siyasetini sürdürüyor ve kuzeyinden gelen saldırılara karşı umumî bir müdafaa temin ediyordu. Kurulan bu sistemde imparatorun başlamak üzere hanedan üyelerine, yüksek orun sahibi memurlara, soylulara, kurmay kademesindeki komutanlara ve benzeri kimselere toprak tahsis ediliyordu. Her bir toprak yıllık olarak verdiği tahıl miktarına göre tasnif edilmekteydi (De Crespigny, 1984).

3) **Wu-chi Hsiao-wei 戊己校尉 veya “Wu ve Chi Komutanlıkları”:**

“İmparator Yüan devrinde (m.ö. 48-33), Ön Ch’e-shih (Turfan) Beyi’nin sarayında tımar işletilmesi için Wu ve Chi Komutanlıkları kuruldu” (Hou Han Shu, 1997: 2909; T’ung Tien, 2003: 5193).

Han Shu’da bu konuya değinilmiştir (Han Shu, 1997: 738): “Wu-chi-hsiao-wei 戊己校尉, İmparator Yüan’ın ch’u-yüan saltanat devresinin ilk yılında (M.Ö. 48) kurulmuştur. Burada ch’eng 丞 ve szu-ma 司馬 unvanlı memurlardan bir ve markilerden 候 ise beşer

kişi bulunur. Vergisi 600 tan 石 (1 tan yaklaşık 103 kilogram)’dır”. Bu kayda T’ang İmparatorluğu devrinde (618-907) şerh düşen Shih-ku 師古 şöyle demektedir (Han Shu, 1997: 738): “...(diğer makamlar içinde) sadece wu-chi gezici bir birimdir. Bugün kurulmuş olan komutanlık (hsiao-wei) da belli bir yerde durmaz, bu sebeple wu ve chi adını almışlardır (wu ve chi imleri Çinlilerin zaman taksimi için kullandıkları shih-t’ien-kan 十天干 yani “on göksel boy ya da dal”ın iki ögesidir), bir wu ve bir chi komutanlığı vardır, bir söylenene göre wu ve chi ortada durur ve dört bir yana taziyik edermiş, bugün kurulmuş olan komutanlık da Hsi-yü’dedir ve oradaki memleketleri hüküm altında tutmak için vardır”.

Komutanlıklar şimdiki Turfan’ın 70 li³ güneydoğusundaki Kao-ch’ang-pi 高昌壁 yani Karahoca kalesindeydi (Chavannes, 1907: 155).

4) **He-hsi 河西 veya “Kansu Koridoru”:**

“Gittikçe gerilemeye başlayan Kuzey Düşmanları (yani Hunlar) yung-p’ing saltanat devresinde (57-75) Batı Toprakları’ndaki memleketlere hücum ederek He-hsi’nin şebirlerini yağmaladılar. Etrafı surlarla çevrili şebirlerin halkı kapıları gündüzleri de kapattılar” (Hou Han Shu, 1997: 2909; T’ung Tien, 2003: 5194).

He-hsi işaretleri kelimesi kelimesine “ırmağın batısı” demektir. Buradaki “ırmak” ise Çin kaynaklarında Huang-he 黃河 olarak geçen “Sarı Irmak”tır. Bugünkü Kansu koridorunu ifade eden He-hsi’nin dört komutanlığı Kan-su eyaletindeki Liang-chou, Kan-chou, Su-chou ve Tun-huang’da bulunmaktaydı (Chavannes, 1907: 156)⁴. Shih Chi’ye göre Ch’in 秦 İmparatorluğu’nun Çin Seddi şimdiki Lan-chou 蘭州 eyaletinin güneyinde yer alan T’ao 洮 Irmağı vadisindeki Lin-t’ao 臨洮’da inşa edilmeye başlanmıştı. Ardından Lan-chou’nun kuzeyine ve Ordos’un kuzey doğu dirseğine uzatılmıştı. Han devletinin Sarı Irmağı geçerek askerî ve siyasî bir varlık göstermesi ve He-hsi yani “ırmağın batısı” komutanlıklarını kurması İmparator Wu’nun tahtta olduğu M.Ö. 100 civarına kadar gerçekleşmemişti. Birer garnizon şehri olan Chiu-ch’üan 酒泉, Chang-yeh 張掖 ve Tun-huang 敦煌 muhtemelen M.Ö. 104 ve müteakip yıllarda, Wu-wei 武威 ve Chin-ch’eng 金城 ise yarım yüzyıl sonra kurulmuştu. Sonraki Han devrinde (M.S. 25-220) Wu-wei, Chang-yeh, Chiu-

³ Han Sülâlesi devrinde (M.Ö. 206-M.S. 220) bir li’nin 415.8 metre olduğu hesabı yapılmışsa da (Dubs, 1955: s. 160) dönem dönem değişiklikten doğacak karışıklığa mahal vermemek için ortalama 500 metre olarak kabul etmekte fayda vardır.

⁴ Milâttan önceki dönemlerde Kansu koridoru üzerindeki Hun-Çin mücadeleleri için bkz. Borovkova, 2001: 67 vd.

ch'uan ve Tun-huang komutanlıklarının nüfuz sahası bugünkü Kansu koridoru boyunca güney doğudan kuzey batıya uzatılmıştı. Güney batıda buralar Ch'i-lien dağları 祁連山 (veya Nan-shan 南山 “Güney dağları”) ve şimdiki Ch'ing-hai 青海 (Köke Nor)'ın dağlık bölgeleriyle çevriliyordu. Kuzeye ve doğuya doğru He-lan dağları 賀蘭山 (Alaşan dağları), Tengger ve Gobi'nin ucundaki diğer çöllerle karşı karşıya idiler. Şehirler ve yerleşimler kuzeydeki yüksek yamaçlardan eriyip güneye inen ve çölde izleri kaybolan kar sularının beslediği havzalara serpilmisti (De Crespigny, 1984). Liu Mau-Tsai He-hsi'nin net bir coğrafi tanım olmadığını ve Sarı Irmak dolaylarını, Shen-si, Kan-su ve Ordos'u kapsadığını belirtmektedir: “Ho-si ist ein vager geographischer Begriff und umfaßt das Gebiet westlich des Gelben Flusses wie Schen-si, Kan-su und Ordos” (Liu Mau-Tsai, 1969: 225).

5) Tu-hu都護 veya “Genel Valilik”:

“İmparator Hsüan (M.Ö. 73-49) (Hsi-yü'deki) tüm bu unvanları kaldırıp tu-hu都護 kurdu” (Hou Han Shu, 1997: 2909; T'ung Tien, 2003: 5193).

Bu Genel Valilikle ilgili bazı haşiyeler Li Hsien başkanlığındaki bir heyet tarafından Hou Han Shu'ya T'ang devrinde (618-907) düşülmüştür. Bu hadiseye dair düştükleri haşiyede şöyle demektedirler (Hou Han Shu, 1997: 2910): “İmparator Hsüan devrinde, Cheng Chih (Çin'in meşhur generallerinden; ölümü M.Ö. 49), shih-lang-t'ien侍郎田 unvanlı Ch'ü Li'yi bir orduyla göndererek Ch'e-shih (Turfan) Devleti'ne vurmaya, wei-szu-ma 衛司馬 (bir tür muhafız birliği) dairesini oraya taşımaya ve bu surette Shan-Shan (Çakılık)'ın güney batısından geçen yolu güvenlik altına almayı istiyordu. Bunun üzerine Hsiung-nu (Hun)'ların Jih-chü Beyi 日逐王 gelip Cheng Chih'a teslim oldu. Önden Cheng Chih gitmek üzere Çin ordusu Ch'e-shih (Turfan) Devleti'ni mağlup etti. Sonra teslim olmuş olan Jih-chü Beyi ile güçler birleştirilerek Ch'e-shih (Turfan)'ın kuzey batısındaki yolun koruma altına alınması emredildi, bu kurulan makama “tu-hu” denildi. Tu-hu makamının kurulması Cheng Chih'tan sonra olmuştu”. Hucker, bu unvanı şöyle tanımlamaktadır: “Genel Vali. Özellikle de şimdiki Xinjiang (Doğu Türkistan)'da itaat altına alınan yabancı halkları idare etmek üzere kurulan ve çeşitli biçimlerde genel valinin güçlerine sahip askeri bir görev” (Hucker, 1985: nu: 7237). Hulswé ve Loewe ise “Genel Valilik”in, Çin'den batıya giden kuzey ve güney yolları boyunca insan ve mal akımını kolaylaştırmak maksadıyla M.Ö. 59 yılında kurulduğunu ve Çin unvanları, yetki mühürleri ve kurdeleleri alan yerel beylerin siyasetlerini onay makamı olduğunu belirtmektedirler (Hulswé ve Loewe, 1979: 64).

Her ne kadar Wang-Mang dönemine kadar (M.S. 9) bu makama vali atıldığı görülse de Çin'den batıya ve batıdan Çin'e mal satarak para kazanan Türkistan şehir devletlerinin, Çin ile ilişkileri düzenleyen ve bu dönem için pek bir askeri ve siyasî nüfuzu bulunmayan bir valinin emrinde olduklarını söylemek Çin kaynaklarındaki mübalağaları tercüme etmekten başka bir şey değildir.

6) I-he Tu-wei 宜禾都尉 veya “Tahıl Tedarik Komutanlığı”:

“73 yılında İmparator Ming generallerine kuzeydeki Hsiung-nu (Hun)'lara karşı sefere çıkmalarını emretti. Generaller I-wu-lu (Kumul) topraklarını aldılar. Burada tımar işletmek üzere Tabıl Tedarik Komutanlığı kuruldu” (Hou Han Shu, 1997: 2909; T'ung Tien, 2003: 5194).

Çinlilerin Doğu Türkistan'ı işgal ettikten sonra kurdukları bu komutanlık bölgedeki tarım üretimini kontrol ediyor ve mahsulün Çin'in içlerine taşınmasını sağlıyordu. Chavannes (Chavannes, 1907: 156) bu komutanlığa “commandant militaire favorisant les céréales” demektedir ki hemen aynı mânâdadır. Biçurin (Biçurin, 1998, II: 223) ise bu komutanlığı yanlış anlamıştır: “Страна Ивулу переименована в И-хэ”, “I-wu-lu ülkesinin adı I-he yapıldı”. Liu Mau-tsai ise bunu Tun-huang'da şimdiki An-hsi ilçesi dolaylarındaki bir yer adı zan etmiştir: “I-ho ist ein Ortsname und entspricht dem heutigen An-si-hien 安息, nahe Tun-huang” (Liu Mau-tsai, 1969: 226).

7) Shih-che Hsiao-wei 使者校尉 veya “Elçilikler ve Komutanlıklar”:

“Çin, Hsi-yü'deki devletlerini idare etmek için elçilikler ve komutanlıklar tesis etti” (Hou Han Shu, 1997: 2909; T'ung Tien, 2003: 5193).

Çince 漢為置使者校尉領護之 cümlesindeki 使者校尉 shih-che-hsiao-wei işaretleri tarafımızdan “elçilikler ve komutanlıklar” olarak anlaşılmaktadır. Hucker, Han sülalesi dönemindeki unvanlardan olmak üzere 使者 shih-che için “elçi” veya “ulak”, 校尉 hsiao-wei için ise “komutan” karşılıklarını tespit etmiştir (Hucker, 1985: nu. 5208, 2456). Dolayısıyla iki ayrı unvan söz konusudur. Han devrine ait böyle tek bir unvana tesadüf edilmemektedir. Ancak Chavannes 使者校尉 shih-che-hsiao-wei yazımını yanlış mülahaza ederek bunun bir unvan olduğu neticesini çıkarmıştır (Chavannes, 1907: 153): “...Commissaire militaire des ambassa-

deurs”; fakat Shih-chih 史記, 123, s. 3197'deki ifade açıktır: 侖頭有田卒數百人因置使者護田積粟以給使外國者 yâni “Lun-t'ou yüz askerlik bir birlikle toprak işlemekteydi, yabancı ülkelerdeki elçilere sumak üzere tarlalardan toplanan tahılı korumak için elçilik kurdu”. Buna rağmen Chavannes şöyle devam etmektedir: “c'est par erreur semble-t-il, que les deux mots 校尉 sont omis dans le texte de Szeu-ma Ts'ien” yani “bu iki kelime Szu-ma-ch'ien'in metninde atlanmıştır”. M.Ö. 119-104 yılında Doğu Türkistan'da Çin elçiliklerinin kurulmasıyla ilgili Borovkova'nın eserine bakılabilir (Borovkova, 2001).

8) Shih 侍 veya “Rehine”:

“Çin sarayında hizmet görsünler diye Yü-t'ien (Hoten) ve diğer devlet beylerinin bepsi oğullarını rehine olarak gönderdi” (Hou Han Shu, 1997: 2909; T'ung Tien, 2003: 5194).

“遣子入侍”, “(Çin sarayında) hizmet görsünler diye oğullarını gönderdi”. Bu Çin ile bölge ülkeleri arasında uygulanan ve devletlerarası anlaşmaların teminatı olmak üzere uygulanan bir tür rehine sistemidir. Shih işaretinin “rehine” sistemini ifade etmek üzere kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu sistemin ayrıntıları Lien-sheng Yang tarafından tetkik edilmiştir (Lien-sheng Yang, 1952: 507-521). Buna göre iki tür rehine vardır: İki devlet arasındaki dostluğu teminat altına almak için gönderilen karşılıklı rehine ve ittifak ve sadakati teminat altına almak için tek taraflı olarak zayıf olan tarafın gönderdiği rehine.

9) Chu 屬 veya “İrtibat Kurmak”:

“Çinliler Hsi-yü ile ilk kez İmparator Wu devrinde (M.Ö. 140-78) irtibat kurdular” (Hou Han Shu, 1997: 2909; T'ung Tien, 2003: 5190).

Hou Han Shu'nun “Batı Toprakları” bölümünün güzel bir tercümesini yayınlamış olan Chavannes, bir tâbilik ilişkisini vurgulamıştır: “...les contrées d'Occident étaient sous la dépendance de l'empire” (Chavannes, 1907: 153). 屬 imi tam olarak Çin'e bağlı olmayı ifade etmemektedir. 屬, her zaman tam bir tâbilik ilişkisini ifade etmez. 屬 iminin iki tür okuyuşu vardır: *Chu* olarak okunduğunda “bağlantı kurmak, ilişkiye geçmek, toplanmak, bir araya gelmek” gibi anlamlara gelir. *Shu* olarak okunduğunda ise bir tâbilik manası çıkartılabilir (Tz'u Yüan, 2002: 915). İmparator Wu devrinde Batı Toprakları yani bugünkü Doğu Türkistan coğrafyasının Çin'e bağlı olduğunu söylemek tarihî gerçeklere uygun düşmemektedir. Üstelik T'ung Tien'de: “西域以漢孝武時始通”, “Batı Toprakları ile Han İmparatoru Hsiao Wu (M.Ö. 140-

78) devrinde münasebet kurulmuştur” (T'ung Tien, 2003: 5190) denilmektedir.

Kaynakça

- Biçurin, N. Ya., 1998, *Sobraniye Svedeniy O Narodah, Obitayshih v Credney Azii v Drevniye Vremena*, C. II, Almatı, 1998.
- Borovkova, L. A., 2001. Tsarstva “Zapadnogo Kraya” vo II-I Vekah do N. E., Moskva.
- Chavannes, E., 1907. “Les pays d'Occident d'après le “Heou Han chou””, *TP*, C. II, Nu: 8, s. 149-234.
- Crespigny, Rafe de, 1984. *Northern Frontier, the Policies and Strategy of the Later Han Empire*. Canberra.
- De Groot, J. J. M., 1921. *Die Hunnen Der Vorchristlichen Zeit*. C. I, Berlin.
- Dubs, H. Homer, 1955. *The History of Former Han Dynasty by Pan Ku*, C. III, Waverly Press, Baltimore.
- Han Shu, Beijing 1997.
- Hou Han Shu, Beijing, 1997.
- Hucker, C. O., 1985. *A Dictionary of Official Titles in Imperial China*. California.
- Hulsewé, A. F. P.-M. A. N. Loewe, 1979. *China in Central Asia: The Early Stage 125 BC-AD 23*. Leiden.
- Lien-sheng Yang, 1952. “Hostages in Chinese History”. *Harvard Journal of Asiatic Studies*, C. XV, Nu: 3-4, December, ss. 507-521.
- Liu Mau-Tsai, 1969. *Kutscha und seine Beziehungen zu China vom 2. Jb. v. bis zum 6. Jb. n. Chr.* C. I, Wiesbaden.
- Onat, A., 1990. Çin-Türkistan İlişkilerinin Başlangıcı Hakkında Bazı Bilgiler. *Belleten*, C. LIV, Nu: 211, Aralık.
- Ögel, B., 1952. İslâmdan Önceki Türk Devletlerinde Tımar Sistemi. IV. Türk Tarih Kongresi, Ankara 10-14 Kasım 1948, Kongreye Sunulan Tebliğler, Ankara, s. 242-250.

- Özerdim, M. N., “Hsi-Yü” Olarak Çin Türkistanı'nın Tarihi Sınırlaması ve Tarihi Önemi. *DTCF*, C. XV, Nu: 1-3, s. 209-217.
- T'ai P'ing Yü Lan, Shang-wu Yay., Taipei, 1997.
- T'ung Tien, Beijing, 2003.
- Tz'u Yüan, C. I-II, Beijing, 2002.
- Yıldırım, K., 2010. *Türk Tarihi İçin Eski Çince Türkçe Sözlük*, İstanbul.
- Yıldırım, K., 2012. Başlangıcından II. Yüzyılın Ortalarına Kadar Doğu Türkistan Çin Münâsebetlerine Genel Bir Bakış. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, II/1, s. 123-156.
- Yıldırım, K., 2012. Doğu Türkistan ve İlk Sâkinleri. *Türk Dünyası İncelemeleri*, XII/1 s. 195-214.
- Yıldırım, K., 2013. *Çin Kaynaklarında Türkistan Şehirleri*. İstanbul.